

Тема: Україна у складі тоталітарної імперії – СРСР. НЕП в УСРР.

Основні поняття: СРСР; «автономізація», «конфедералізації»; нова економічна політика, продовольчий податок, план ГОЕЛРО

Основні дати: березень 1921р.— X з'їзд РКП(б), початок непу; червень 1921р. — всеукраїнська нарада КП(б)У, схвалення непу; 1921 — 1928 рр. — період непу, 30 грудня 1922 року – створення СРСР; 31 січня 1924 р. – Конституція СРСР; 1921 – 1923 – голод в Україні.

ХІД УРОКУ**1. Організація класу.****2. Оголошення теми та плану.****План****I. Утворення СРСР.**

- 1) державний статус України у 1919 – 1922 роках;
- 2) проєкти створення союзу;
- 3) створення СРСР;
- 4) статус УСРР у складі СРСР.

II. Нова економічна політика.

- 1) Причини запровадження НЕПу, економічна та політична криза початку 20-х років;
- 2) Основні заходи НЕПу;
- 3) Результати НЕПу.

III. Голод 1921 – 1923рр. (причини, масштаби, наслідки).**3. Вивчення нового матеріалу.****I. 1)**

- Пригадайте, яким був державний статус України під більшовицькою владою у 1918 – 1920 рр.

- ☐ 12 грудня 1917р. (Харків). Україна – республіка Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Офіційна назва - УНР.
- ☐ 6 січня 1919 року – УСРР (Українська Соціалістична Радянська Республіка).
- ☐ Червень 1919р.— декрет ВЦВК про об'єднання радянських соціалістичних республік;
- ☐ 28 грудня 1920 р.— Союзний робітничо-селянський договір між РФСР і УСРР. Об'єднання найважливіших наркоматів (військового, зовнішньої торгівлі, праці, та ін..)

2) Робота зі схемами, поняттями, пояснення вчителя

- а) проєкт «автономізації» (сталінський);
- б) проєкт «конфедералізації»;

II.

1) Робота зі схемою. Економічна та політична криза початку 20-х років.

Деякий час після закінчення громадянської війни більшість членів РКП(б) стояла на позиціях «воєнного комунізму». Ці панівні в більшовицькій партії настрої позначилися на планах щодо найближчого майбутнього. Наприкінці грудня 1920 р. відбувся VII Всеросійський з'їзд рад, що ввійшов в історію передусім завдяки прийнятому на ньому плану електрифікації Росії (плану ГОЕЛРО). Найпотужніші станції планувалося побудувати в Україні, серед них - Дніпровську ГЕС. На думку В.Леніна, план ГОЕЛРО мав забезпечити створення економічного фундаменту комунізму. Продовжувався курс на одержавлення народного господарства. На початку березня 1921 р. V Всеукраїнський з'їзд рад ухвалив: «Здійснити до кінця націоналізацію та концентрацію приватновласницьких підприємств». Серед більшовиків панувало переконання, що комунізм - справа недалекого майбутнього. Шляхи досягнення комунізму його прихильникам здавалися цілком зрозумілими: продовольча розкладка, максимальне обмеження приватного підприємництва, ліквідація товарно-грошових відносин, зрівняльний розподіл, мілітаризація праці, терор проти всіх противників нового ладу.

Надзвичайно складним було внутрішнє становище УСРР. Багаторічна війна спричинила величезну розруху в народному господарстві. У 1920 р. Україна одержала лише 10 % довоєнної промислової продукції. З 11 тис. підприємств, розташованих на території УСРР, у 1922 р. працювали 2552, з 57 доменних печей - лише одна. Було повністю знищено близько 4 тис. км залізничних колій. Вціліло лише 40 % паровозів. Загальна сума збитків, завданих Україні громадянською війною, оцінювалася в 12 млрд крб. Кризу переживало й сільське господарство — основна галузь господарства, в якій була зайнята більшість населення України. Посівні площі з 20,9 млн дес. у 1913 р. зменшилися до 15,4 млн дес. у 1920 р. Погіршення обробітку ґрунту, порушення норм сівби, втрата елітного насіння спричинили зниження врожайності сільськогосподарських культур. Цю ситуацію ускладнив і неврожай 1920 р. Він охопив деякі південні повіти і значно погіршив становище селянства. Однак найбільшим руйнівним чинником, що згубно впливав на сільськогосподарське виробництво, була продовольча політика більшовиків, котра повністю позбавляла селянство економічних стимулів. Найглибшим і найприроднішим бажанням селян, які звільнилися від гноблення поміщиків, було прагнення працювати і вільно розпоряджатися продуктами своєї праці. «Воєнний комунізм» ігнорував це устремління і тим самим руйнував економічні основи сільського господарства, деформував психологію селянства, позбавляв його заповзятливості, ініціативи. Катастрофічний розвал економіки, фізична й моральна втома населення, непевність зовнішньополітичної ситуації

потребували швидких і ефективних заходів для відродження виробничих сил, відмови від економічної політики, яка себе не виправдала.

Впроваджуючи політику «воєнного комунізму» більшовики сподівалися, що зможуть напіввійськовими методами швидко покращити економічну ситуацію в країні, але цього не сталося. Воєнно-комуністичний курс більшовиків на швидкі соціалістичні перетворення зазнав невдачі.

У країні вибухнула гостра політична криза, в основі якої було неприйняття широкими масами політики «воєнного комунізму», зокрема продовольчої розкладки. Цим незадоволенням скористалися антибільшовицькі партії, котрі створювали підпільні організації і повстанські формування. Наприкінці 1920 - на початку 1921 р. на території УСРР у складі повстанських формувань діяло близько 40 тис. чол. Вони спиралися на підтримку практично всіх верств сільського населення, у тому числі й середняцько-бідняцьких. У лютому 1921 р. ЦК КП(б)У зафіксував на території України 118 значних повстань, спрямованих проти політики «воєнного комунізму». Проти українських повстанців було кинуте великі сили Червоної армії. Уникаючи боїв із ними, селянські отамани діяли традиційними партизанськими методами, руйнуючи комунікації, знищуючи представників радянського апарату, дрібні червоноармійські загони. В березні 1921 р. Махно, під командуванням якого було до 15 тис. бійців, переважно кіннотників і кулеметників на тачанках, розділив свою армію на три групи й один загін, ускладнивши тим самим завдання червоних, котрі змушені були розпорошувати свої сили, діючи у ворожому оточенні. Щоб населення не підтримувало повстанців, більшовицьке командування обрушило на членів сімей махновців, їхніх односельців нову хвилю репресій, не зупиняючись перед розстрілами без суду і слідства, взяттям заручників. Але така жорстокість лише роздувала полум'я народного опору. Незадоволення більшовицькою диктатурою наростало і в робітничому середовищі. На підприємствах Харкова, Києва, Одеси, інших міст спалахнули страйки, де поряд з економічними висувалися політичні гасла, серед котрих було особливо поширене: «Ради без більшовиків». Великий страйк голодних робітників відбувся в Катеринославі. Почавшись у залізничних майстернях, він швидко перекинувся на інші підприємства міста і почав набувати небезпечного для властей розмаху. Таким чином, наприкінці 1920 - на початку 1921 р. більшовицька партія знову зіткнулася в Україні з масовим опором її політиці комуністичного будівництва

Економічна криза	Політична криза
Господарська розруха Занепад сільського господарства	Страйки з політичними гаслами Повстанський селянський рух
Реальна загроза існуванню більшовицької влади	

Лише реальна загроза втрати влади змусила більшовицьке керівництво усвідомити необхідність зміни політики. Перехід до нової економічної політики відбувся під тиском соціально-політичних реалій життя.

2) Пригадайте суть та заходи «політики воєнного комунізму»
Заповніть першу колонку порівняльної таблиці.

Неп було розпочато зі скасування продрозкладки. У березні 1921 р. X з'їзд РКП(б) прийняв постанову «Про заміну розкладки натуральним податком». Основні положення непу були прийняті на X з'їзді РКП(б) в березні 1921 року.

	«Воєнний комунізм»	НЕП
С/г		
Промисловість		
Організація праці		
Торгівля		
Фінанси		

Основні зміни при непі

1. У сільському господарстві:

- ✓ заміна продрозкладки продподатком (його розмір суттєво скорочувався);
- ✓ встановлення прогресивного податку (максимум – для куркулів);
- ✓ дозвіл на використання найманої праці та оренди землі.

2. У промисловості та будівництві:

- ✓ продаж у приватні руки дрібних та, частково, середніх підприємств у легкій та переробній галузях промисловості;
- ✓ об'єднання крупних підприємств у трести та переведення їх на госпрозрахунок;
- ✓ створення єдиного центру планування – Держплану;
- ✓ перехід від зрівняльної до відрядної заробітної плати;
- ✓ залучення іноземного капіталу у формі концесій.

3. У галузі торгівлі:

- ✓ перехід до вільної купівлі-продажу;
- ✓ відродження ярмарок;

- ✓ відкриття торговельних бірж.

4. У галузі фінансів:

- ✓ випуск нової грошової одиниці – червінця;
- ✓ система постійного поповнення держбюджету за рахунок введення плати за комунальні послуги, проїзд у транспорті, послуги зв'язку.

Великі промислові об'єкти, банки, транспорт, зовнішня торгівля залишались у власності держави.

Однак широко рекламований неп у 1921 р. так і не прийшов в українське село. Обсяги податків були надзвичайно високими, а в Олександрівській губернії, наприклад, взагалі дорівнювали валовому збору зерна.

У місті неп впроваджувався швидше. В 1921 р. були скасовані заборони на приватне підприємництво й торгівлю. Окремі особи або групи здобули право засновувати власні фабрики й заводи, торговельні заклади. Частина націоналізованих промислових підприємств передавалася в оренду. У 1921 р. орендарі одержали понад 5200 дрібних, а подекуди середніх заводів, фабрик, майстерень. На території УСРР діяло близько 75 тис. приватних торговельних закладів. Закон допускав оренду землі й застосування вільнонайманої праці в селянських господарствах, промислових і торговельних закладах. Але можливості зростання капіталістичного господарства за тих умов були обмежені. Доки політична влада була в руках більшовиків, а великі підприємства, банки, транспорт, зовнішня торгівля залишалися державними, держава була спроможна тримати під контролем капіталістичні відносини в економіці, обмежуючи їхній регулюючий вплив.

Розширення сфери товарно-грошових відносин супроводжувалося істотними змінами в методах керівництва державною промисловістю: відмовою від трудових мобілізацій, жорсткої централізації, широким впровадженням економічних методів господарювання, госпрозрахунку. З переходом до непу систему главків було ліквідовано, а державні підприємства об'єднувалися в трести, які працювали на господарсько-розрахункових засадах. Властива «воєнному комунізму» зрівнялівка в оплаті праці робітників і службовців відходила у минуле: замість неї впроваджувалася система відрядної оплати, що враховувала кількість та якість праці.

Разом з тим політика непу в Україні здійснювалася з певними обмеженнями.

- 1) Зберігалося панування жорсткого однопартійного режиму. Роль рад у політичному житті республіки мала декларативний характер
- 2) В економіці запроваджувалася адміністративно-ринкова система господарювання.

3) Непмани були позбавлені політичних прав.

Таким чином, реформи економічні не було підкріплено політичними реформами. Ленін підкреслював: «Неп – всерйоз і надовго, ... але не назавжди» і, що «з Росії непівської буде Росія соціалістична». Вже на початку 1928 року неп було згорнуто.

III. Голод 1921 -1923 рр. в Україні

Конфлікт радянської влади із селянством особливо яскраво проявився під час засухи і неврожаю, що в 1921 р. охопили найважливіші зернові регіони Росії - Поволжя й Північний Кавказ, а в Україні - її південні, степові райони. Посіви й трави здебільшого загинули. Катастрофічне становище склалося в Катеринославській, Донецькій, Запорізькій, Одеській, Миколаївській губерніях, а також на півдні Харківської. За рахунок північних і правобережних районів, які значно менше постраждали від неврожаю, в Україні було зібрано близько 300 млн пудів зернових, або 30 % урожаю 1916 р. Дослідники називають різні цифри голодуючих в Україні - від 4 до 7 млн чол.

Військові підрозділи перекрили всі шляхи, що зв'язували північні області з південними. Продовольство, яке будь-хто пробував перевезти на південь своїм родичам чи на продаж, -конфісковувалося. Незважаючи на неврожаї, у південних губерніях тривали хлібозаготівлі. У першому півріччі 1921 р. з Миколаївщини було вивезено 1,4 млн пудів хліба за допомогою «надзвичайних методів». У другому півріччі передбачалося зібрати ще 5,1 млн пудів. Розмір продподатку з України на голодний 1922 р. планувався надмірно високий. Жодна з голодуючих губерній України не була звільнена від податку. Це викликало величезні жертви: за приблизними оцінками вчених, 1,5-2,0 млн чол. померлих.

А в цей час із голодуючих районів Поволжжя, Казахстану й Уралу в Україну, в тому числі й у південні її губернії, йшли ешелони з переселенцями. У 1921-1922 рр. загальна їхня кількість становила майже 440 тис. чол.

Лише після багатьох звернень керівників УСРР на початку літа центр дозволив Наркомпроду УСРР залишати в Україні всі зібрані тут пожертвування, а також не вивозити в Росію продовольчі вантажі. З другої половини 1922 р. допомогу голодуючим України (в обмежених розмірах, бо лєвова частина її йшла в росію) почала надавати міжнародна організація - Американська адміністрація допомоги (АРА). Ціною неймовірних зусиль селянство Півдня України навесні 1922 р. засіяло поля. Однак голод не був ліквідований. У вересні 1922 р. у Харкові конференція представників голодуючих областей України констатувала, що «становище п'яти голодуючих губерній України дуже важке і не можна сподіватися на поліпшення у майбутньому році». Центральну комісію допомоги голодуючим (Помгол) при ВЦВК ліквідовано 20 вересня 1922 р. - урРосії на той час потреби в її діяльності справді вже не було.

Але в Україні селяни все ще помирили з голоду. Голод тут був ліквідований лише в 1923 р.

Заповнення таблиці Голод 1921 – 1923р

Причини	Масштаби	Наслідки

IV. Закріплення нових знань і вмінь учнів

1. У сільському господарстві НЕП передбачав ...

- ☐ введення продрозкладки
- ☐ заборона оренди землі
- ☐ пільгове оподаткування
- ☐ заміну продрозкладки продподатком

2. У промисловості НЕП передбачав ...

- ☐ приватизацію галузей важкої промисловості
- ☐ заборону приватної власності
- ☐ дозвіл приватної власності в легкій та переробних галузях

3. Грошова реформа передбачала ...

- ☐ створення вільноконвертованого червінця
- ☐ деномінацію старих грошових одиниць
- ☐ створення нового купоно-карбованця
- ☐ емісію грошей

4. Результатом НЕПу стало ...

- ☐ відродження народного господарства країни
- ☐ повний занепад промислового виробництва
- ☐ проведення політичних реформ
- ☐ відродження сільського господарства

5. НЕП було започатковано у ...

1921 році 1923 році 1925 році 1933 році

6. На якому з'їзді РКП(Б) було запроваджено неп?
7. У період непу існував продподаток чи продрозверстка?
8. Голод в Україні був ц 192... - 192... рр..
9. Чи дозволена була приватна власність у період непу?
10. СРСР було утворено у ... році.
11. Першу союзну конституцію було прийнято у ... році.
12. Хто розробив остаточний план оформлення Союзу РСР?

Бесіда

- 1) Визначте, що свідчить про формальну самостійність України у

складі СРСР, а що про реальну повну залежність від політики центру.

2) Неп— це вимушена чи цілеспрямована політика більшовиків?

V. Підсумки уроку

Учитель оголошує підсумки уроку.

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати конспект і текст підручника.
2. Підготуватися до дискусії «Неп: довготривала політика чи маневр більшовиків?».